Бейсенов Б.Қ.,
Игисенова А.Р.

**Дінтанудағы христиандық
тарихын оқытудың
ерекшеліктері**

Бұл жұмыста христиандық тарихын оқыту мәселесі қарастырылды. Христиандық діні аясында пайда болған сенімдік ұстанымдар пайымдалады. Сонымен қатар, ғаламдық соборлар шешімдері, ересьтік ілімдер, ежелгі шығыс шіркеулердің діни ілімдері дінтаулық тұрғыдан айқындалады. Дінтануда христиандық бағыттардың діни ілімдік ерекшеліктерін оқыту әдіснамасы көрсетілгенді. Христиандық тарихын оқытуда өркениеттік негізде қарастырып талдау барысында зайырлылық қағидаты негізгі бағдар болып табылады. Діндер ілімі мен тарихын оқыту барысында нақты діннің сенімі мен ғибадатын, өркениеттік құндылықтарын және рухани мұрасын ғылымилық және объективтілікті ұстану қажет. Мақалада дінтануды оқытудың өзекті мәселелері қозғалады.

Түйін сөздер: зайырлылық, дінтану, оқыту, христиандық, шығыс шіркеулері, ересь, конфессияаралық диалог, төзімділік, миссионерлік, прозелитизм, жалпы бірлік концепциясы, православия, католиктік, методология, және т.б.

Beysenov B.K., Igisenova A.R.

**Features of teaching the history
of Christianity in secular religious
studies**

This paper discusses the characteristics of teaching the history of Christianity in modern religious studies and topical issues of interfaith relations in Christianity. The author examines the formation and development of Christianity. Dialog Christian churches in the context of globalization. The authors of the doctrine considered especially ancient Oriental Churches in early Christianity. And analyzes the problems of modern religious studies education, disclosure of ways to implement them in their own educational and methodical practice-based update forms, methods and technologies of teaching; professional development of teaching religion in designing effective forms, methods and technologies in teaching the history of religion.

Key words: secular, religious studies, methods of teaching, Christianity, interfaith dialogue, Oriental Churches, religious, missionary, proselytizing, religion, tolerance, Orthodoxy, Catholicism, methodology, and so on. etc.

Бейсенов Б.Қ., Игисенова А.Р.

**Особенности преподавания
истории христианства в рели-
гиоведении**

В данной работе рассматриваются особенности преподавание истории христианства в современном религиоведении и актуальные проблемы межконфессиональных отношений в христианстве. Автор рассматривает становление и развитие христианства. Диалог христианских церквей в условиях современной глобализационной мире. Автор рассматривают особенности учение древневосточных церкви в раннем христианстве.

А также анализируется проблемы современного религиоведческого образования, раскрытие путей их реализации в собственной педагогической и методической практике на основе обновления форм, методов и технологий преподавания; повышение профессионального мастерства преподавание религиоведении по проектированию эффективных форм, методов и технологий в преподавании истории религии.

Ключевые слова: светскость, религиоведение, преподавания, христианство, восточные церкви, межконфессиональный диалог, восточные церкви, религиозность, миссионерство, прозелитизм, религия, толерантность, православия, католицизм, методология, и т.д.

ДІНТАНУДАҒЫ ХРИСТИАНДЫҚ ТАРИХЫН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Заманауи дінтану аясында діндер тарихын оқытудың әдіснамалық ұстанымы ғылымилық пен зайырлылық қағидаты діндердің шығуы мен қалыптасу жолдарын, қазіргі даму ерекшелігін айқындап зерделеу жолында маңызды. І ғасырда Рим империясына тәуелді Палестиналық иудейлер арасында messiандық қозғалыс аясында, кейбір деректерде Грекия аумағындағы еврей диаспорасында христиандық (мәсіхшілдік) пайда болды. Христиандықтың діни ілім ретінде тамыры Көне Өсиеттен бастау алады. Інжілге сәйкес Иисус сүндеттелген, иудейлік тәрбие алған, синагогаға барған, иудейлік діни мерекелерді сақтаған. Иисустың анасы Мария, Апостолдар мен алғашқы христиандар да иудей қауымынан болатын.

Бастапқыда христиандық Палестиналық иудейлер арасында және Жерорта теңізі аумағында таралған болатын. І ғасыр басында Палестина аумағына – Галилей, Самария, Иудея кіретін. Христиандық Рим империясы билігі тұсында әлеуметтік күйзеліс пен рухани дағдарыс кезінде әрқилы этностар мен түрлі наным сенімді ұстанатын халықтарды бір дін мен ғибадаттық ұстанымға біріктірді. Алғашқы христиандық қауымдарды кедейлер мен құлдар құрады. «Ежелгі христиандықтың коммунисттік ұстанымы кедей пролетариаттың қажеттіліктеріне сәйкес келді» [1]. Апостол Павел (иврит. Шауль, Тарстық Савл) қызметі арқасында христиандық басқа халықтар (пұтқа табынушылар) арасында тарала бастады. Павел қызметі арқасында христиандық иудаизмге тән ұлттық шектеуліктен ажырады. Павелдің пікірінше, христиандық үшін эллиндік пен иудей бірдей. Тек Христосқа сенім келтіріп, бұрынғы өмір салттан бас тартса болғаны. «Мүшіріктер апостолы» атанған (Рим.11:13) Павел Кіші Азия және Балкан түбегінде алғашқы христиан қауымдарын құрды. Апостол Петр (иврит. Шимон) христиан ілімін Антиохия, Еуропа, Эфес өңірлеріне таратқан. 49-51жылы Иерусалимде өткен апостолдар соборында апостолдар Павл, Петр, Иаков еврей емес христиандар үшін сүндеттелу мен Иерусалим ғибадатханасында малды құрбандыққа шалу қажет еместігі және христиандар үшін Мұса заңын ұстану міндетті болмайтындылығы ұсынылды. Осы собор христиан дінің қабылдаған мүшіріктер үшін сүндетке отырудың міндетті еместігі туралы қаулы шығарды. Ербалаларды сүндетке отырғызу сумен шо-

қынуға, ал сенбі күні мерекесі жексенбіге ауыстырылды және пасха мейрамының мәні өзгертілді. I-II ғасырда еврей христиандар арасында иудей-христиандық ілімі қалыптасты. Олар Иса Мәсіхке сенумен қатар, Мұса заңын ұстанды. Иудей-христиандықтың эбиониттік және назареилік қауымдары болды. Эбиониттік (иврит. кедей) Мұса заңын сақтауға шақырды, себебі иудей ілімі пенделерді құтқаруда маңызды болып саналады. Олар христиандықты жаңа дін ретінде емес иудей ілімінің жалғасы ретінде түсінді. Олар Иисусты құдай ретінде емес пайғамбар ретінде мойындады. Мәсіхтің міндеті – Мұса заңын түсіндіру және Жаңа өсиетпен толықтыру. Иисустың құдайлық болмысын теріске шығара отырып, олар Иисусты қарапайым адам деп қабыл алды. Эбиониттер Иисустың екінші рет келіп жер бетінде мың жылдық патшалық құратынына (хилиазм) сенді. Олар жылына бір рет сумен евхаристия құпиясын жасайтын. Алғашқы христиандар Иерусалим храмында ғибадат жасайтын. 66-70 жылдары болған Иудей соғысында храм өртеліп, Иудей патшалығы жеңіліс тапты. Бұл соғыстағы римдіктердің жеңісі иудей-христиандық симбиозын тоқтатуға түрткі болды. Шіркеу орталығы Римге көшірілді. II ғасырдан христиандық иудаизм қағидаларынан алшақтап, дербес діни ілім ретінде қалыптаса бастады. «Жаңа діннің қалыптасу үдерісіне көптеген секталар және олардың уағызшылары қатысты. Бұл түрлі нұсқалар мен ауытқуларды тудырмай қоймады» [2].

Христиандық діннің қалыптасу және даму тарихында түрлі ілімдер орын алды. Христиандық тарихында пайда болған кейбір ілімдерді ересиология зерттейді. Ересьтік ілімдер негізінен Үштік құдай, христология төңірегінде өрбиді. II-III ғасырларда христиандық тарихында монархияндық, реформация дәуірінде социаниндық, XVIII-XIX ғасырда унитаризм кең таралды. Христиандық ілімнің Құдай туралы догматикасына қатысты елеулі пікір сайыс Александриялық епископ Арий ілімі төңірегінде болды. Арий ілімі бойынша, Ұл Құдаймен тең емес, Ұл жаратылған Құдаймен бір мәндес емес, тек ұқсас мәндес (омиусия). 325 жылы осы мәселені шешу үшін никей қаласында Шіркеу Соборы шақырылды. Собор жұмысына Рим империясының аймақтарына келген 300-ге жуық епископтар болды. Александриялық епископтар Александр және Афанасий ұстанымы бойынша Иисус Христос Әке Құдаймен бір мәндес (омоусия).

Арий ілімін Евсевий никомидиский жақтады. Бұл Соборда Арий ілімін ересь ретінде айыптал-

ды. никей сенім символында Иисус Христос Ұл Құдай дегеніміз Құдайдан Құдай, Нұрдан Нұр, Ақиқат Құдайдан Ақиқат Құдай, Иисус туылған және жаратылмаған, Әкемен бір мәндес екендігі бекітілді.

341 жылы Антиохиялық Поместьелік Собор Арий ілімін ресми ілім ретінде бекітті. 355 жылы 40 епископ қатысқан Милан Соборында Арий ілімін жақтаушылар толық жеңіске жетті. Алайда, аталған екі Собордың қаулыларын қазіргі шіркеулер мойындамайды. 381 жылы өткен I Константинопольдық Ғаламдық Собор христиандық никей-Царьград сенім символын бекітті. 381 жылдан қазіргі уақытқа дейін Рим католик шіркеуі, православ шіркеулері, Ежелгі Шығыс шіркеулері, көптеген протестанттық шіркеулер Үштік Құдай туралы сенім-рәмізін ұстанады.

Христиандық тарихында Үштік Құдай догматын қабыл алмайтын христиандық унитарияндық жүйе болғаны белгілі. 325 жылы өткен никей Соборына дейін Үштік Құдай туралы догмат бекітілмеген болатын. Антитринитарлық қозғалыстың бастауында гностиктер, арийаншылдар, монархияндар және т.б. ілімдер болды. VIII-IX ғасырларда Византияда діни-саяси қозғалыс ретінде иконаны қастерлеуге қарсы шыққан топ тарих сахнасына шықты. Бұл қозғалыстың идеялық қайнар көзі Көне Өсиеттегі пұтқа табынушылыққа тиым салатын мәтіндер болып табылады. 730 жылы император III Лев Исавар иконды қастерлеуге тиым салды. Мыңдаған иконалар, әулиелер суреттері қиратылды. 754 жылы император V Константин иконаға табынбауды ресми қабылдады. Бұл Собордың жұмысына 348 епископ қатысты. 787 жылы император Иринаның қолдауымен VII Ғаламдық Соборда иконаны қастерлеу догматын ресми қабылданды. Бұл Собордың жұмысына 350-368 дінбасылары қатысты. Бұнымен 754 жылғы Собор шешімінің күші жойылды. Ал 813 жылы император V Лев 754 жылғы Собор шешімін қайта қалпына келтірді.

815 жылы Қасиетті София ғибадатханасында Собор шақырылды. Бұл Соборда VIII Ғаламдық Соборы шешімінің күші жойылды. Бұл қаулы бойынша, иконалар алдында шырақ жағуға болмайды. Иконалар сауатсыздарға арналған өсиет қана, себебі, сауатсыздар қасиетті кітаптарды оқи алмағандықтан, иконаларды қарап дін туралы білім алады.

Батыс Еуропа тарихында орын алған реформация қозғалысында иконаға қарсы қозғалыстар орын алғаны белгілі. 1566 жылы нидерландта иконалар мен әулиелер мүсіні қиратылды. Христиандық тарихында III ғасырға дейін Иисус

Христос қозы, лақ, балық түрінде бейнеленді. 692 жылғы Трулль Соборы иконаларды бейнелеуде Көне Өсиеттік рәміздерді қолдануға тиым салды. Иконаларда Иисус адам табиғаты түрінде бейнелеу ұсынылды. 843 жылы өткен Соборда иконаны қастерлеу толық жеңіске жетті. Бұл шешім Православие мерекесін қабылдауға негіз болды. Иконаны қастерлеу православиенің әмбебап өлшемі болып табылады.

Арий ілімін айыптау Үштік туралы ілімді қалыптастыруға зор түрткі болды. Арий ілімі туралы пікірталастар Құдай туралы христиандық ұғымның қалыптасуында шешуші рөл атқарды. Алғашқыда Арий ілімін Рим империясының басшылары қолдады. Өйткені, халықтың бірлігін сақтауда діни ілімнің біртұтастығы маңызды болды. Замана ағысымен христиандық ойшылдар христологиялық мәселелерді түсіндіру үшін ежелгі грек философиясының ұғымдары мен терминдерін Христостың табиғаты мен тұлғасын сипаттауға қолдана бастады. Тертуллиан бойынша Өке, Ұл, Қасиетті Рух үш дара тұлға ретінде қарастырылғанымен, Құдайдың бірлігі мойындалады. Ориген бойынша, Ұл дербес Құдайлық тұлға, бірақ, Өке құдаймен тең емес.

Монофизиттік (гр. бір табиғат) – Константинополдық Архимандрит Евтихийдің христологиялық ілімі Иисус Христостың тек бір ғана Құдайлық табиғатын мойындайтын ілім. Бұл ілімнің негізінде Иисустың шынайы адами табиғатын жоққа шығару жатыр. 451 жылғы ІҮ Ғаламдық Соборда бұл ілім еретикалық (бидғаттық) ілім ретінде тиым салынды.

Ежелгі Шығыс шіркеулері – І, ІІ немесе ІІІ Ғаламдық Соборлардың ғана діни ілімі мен шешімдерін мойындайтын Шығыс христиандық шіркеулер тобы. Ориентальды православ шіркеулері және ежелгі православ шіркеулері атаулары Халкидон Соборы шешімдерін мойындамайтын алты Шығыс шіркеулеріне қатысты қолданылады. Бұл шіркеулер христиандық тарихында тек алғашқы екі Ғаламдық шіркеу шешімін мойындайтын миафизиттік шіркеулерімен евхаристиялық қатынас орнатпаған Шығыстық Ассирия шіркеуі, Армян Апостоль шіркеуі, Копт православ шіркеуі, Эфиоптық православ шіркеулері, Эритрей православ шіркеулері, Сирия православ шіркеулері, Маланкар православ шіркеулері. Бұл шіркеулер ғұрыптық ерекшелігімен бірге христологиялық ұстанымдарымен ерекшеленеді.

451 жылғы ІҮ Ғаламдық Собор шешімін мойындамайтын бұл шіркеулерді Халкидондық емес шіркеулер деп атайды. Аталған шіркеулер

Александриялық Кирилл ілімінен бастау алады. Әулие Кириллдің христологиялық ережесін ұстанатын шіркеулер миафизиттік деп аталады. Миафизиттік грек тілінен аударғанда «біртұтас» немесе «табиғат» деген мағынаны білдіреді. Иисус Христостағы Құдайадам табиғатының бірлігін бекітетін христологиялық доктринада Иисус Христос шынайы Құдай және шынайы адам болып табылады. Иисустағы Құдайлық және адами екі табиғаттың біріккен кемелділігін мойындайды. Бірақ, диофизиттіктен ерекшелігі Иисустағы екі табиғат шартты түрде емес, нақты түрде көрінеді. Миафизиттік ілімнің ерекшелігі, Иисустағы екі табиғат өз қасиеттерін толық сақтай отырып, ажырамастай біріккен. Миафизиттік Әулие Кирилл Несторийдің (Иисустағы екі табиғат, екі ипостась, бір тұлға) диофизиттік ұстанымын теріске шығарады.

Монофелиттік (гр. бір ырық) христологиялық ілім миафизиттікті (Халкидондық емес) және диофизиттік (Халкидондық) ілімдерді біріктіру мақсатын көздеді. Монофелиттік Иисус Христоста екі табиғат, бір ырық тән деп санайды. 680-681 жылы өткен Константинополь Соборы бұл ілімді христологиялық ересь деп айыптады. Бұл Собор шешімі бойынша Христоста Құдайлық және адами ырық тән. Монофелиттік ілім Христостағы ырық санының мәселесіне байланысты туындады. Христостағы әрекет саны (энергия) туралы айтыс-тартыстра орын алды. Халкидон богословиясына дейін әрекет ипостосқатысты саналды, яғни әрекет субъектісі Христостың өзі. Христостың бір Құдайадамдық әректі (моноэнергизм) мойындалуы да осыдан шыққан болатын. Христостағы екі табиғатты түсіндіру үшін христологияға табиғи әрекет ілімі (диоэнергизм) енгізілді. Бұл ілім бойынша әрекет көзі табиғат, әрекет субъектісі ипостас. Христостың ипостасы өзінің екі табиғаты бойынша ерік пен әрекетке ие. Бұл ілімді Александриялық мектеп қабыл алмады. Халкидон Соборынан кейін бұл ілімді жақтаушылар және қарсылар болып екі топ пайда болды. Монофелиттер Христостағы екі ерік туралы ілімді Құдай ұлы және адам ұлы туралы жасырын ілім деп қабылдады. Монофелиттер ерік пен әрекет көзін ерік пен әрекет субъектісімен сәйкестендірді. Монофелиттер біртұтас Құдайадам еркі мен әрекетіне сенім көрсеткенімен, адами ерік пен әрекетті Құдай еркі мен әрекетінен кейін бөлек қарастыру керек деп санады.

Дифелиттер үшін адамдық ерік Құдай еркінен табиғаты бойынша ерекшеленеді, сондықтан, Құдай еркінен кейінгі екінші ерік деп

саналуы керек. Диоэнергизм тірегі – Рим кафедрасы болды. Монофелиттік ұстаным VI Ғаламдық Соборда христологиялық ересь ретінде айыпталды. Византияда диофелиттік ұстаным бекітілді. Константинополь патриархы I Сергей шіркеуді біріктіру үшін Халкидон Соборының шешімін жақтаушылармен ымыраға келу жолын іздеді. Шіркеудің бірлігі идеясын император Ираклий империяның саяси бірлігін нығайту жолында пайдалану мақсатымен қолдады. 633 жылы Александрия Соборында патриарх Кардың күшімен қарама-қарсы екі топ арасында келісім жасалды. Алайда радикалды миафизиттер екі табиғатқа сенуге қарсы шықты. Ал радикалды диоэнергияшылар біртұтас әрекетке қарсы шықты. Моноэнергизм ұстанымына Иерусалим патриархы Сафроний қарсы шықты. Осылайша, Иисустағы екі табиғат, біртұтас еріктің тән екендігі туралы ілімді шіркеу ұстанды. 633 жылы бұл ілімді Армян апостол шіркеуі қолдады. Осы жылдарда монах Максим Исповедник уағызымен және Рим Папасы I Мартин қолдауымен диофелиттік ілім тарала бастады. Максим ілімі негізінде ерік көзі ақылды табиғат болғандықтан Христосқа екі ақылды табиғат және табиғи ерік тән болуы тиіс. Батыс аймақтарында Максим ілімі қабылданды. 649 жылы Латеран Соборында I Мартин монофелитті ересь ретінде айыптады. Император II Констант осы әрекеті үшін Рим Папасын тұтқындап, жер аударды. Максим Исповедник диофелиттік сенімі үшін Византияда еретик (бидғатшы) деп жарияланды.

668 жылы император Константин Погонат билікке келген соң діни жағдай түбегейлі өзгерді. Монофелиттік христологиялық ересь деп жарияланды. Бұл ілім 680-681 жылдары өткен III Константинополь Соборында айыпталды. Император Филиппик тұсында монофелиттік қайта қалпына келтірілді. 712 жылы патриарх VI Иоанн шақырған Соборда бұл ілім бекітілді. Алайда 715 жылы патриарх I Герман монофелиттік ілімге қарғыс (анафема) жариялады.

Ежелгі Шығыс шіркеулері диофелиттік христологиялық ересь ретінде қарастырады. Антихалкидондық шіркеулер өздерінің христологиялық ілімін миафизиттік деп атайды. 1964 жылы Данияның Ааргус қаласында православ шіркеуінің діни ойшылдары мен антихалкидондық шіркеулер төмендегідей келісімге келді, православ шіркеулері несториандық ілімді қабыл алмайды. Халкидондық емес шіркеулер, соның ішінде Армян шіркеуі монофизиттік емес. Монофизиттік бұл – Евтихийлік ересь. Бұл ілімге Армян шіркеуі қарғыс жариялаған. 1985 жылы

православ шіркеулері және халкидондық емес шіркеулер арасында ресми үнқатысу басталған болатын. Алайда, 15 автокефальды православ шіркеулерінің 11-і қорытынды құжатты бекітуден бас тартты. Бұл сұхбаттастықтың мақсаты таяу арада іске аса қоюы қиын.

Несториандық ілімі V ғасырда пайда болды. Константинопольдық патриарх Несторий ілімі бойынша Христос Құдайдың ұлы емес, ол адам ғана. Христостың адами және Құдайлық табиғаты бір-бірінен ажырамаған. Христостың анасы – Мария Құдай Ана емес, ол Мәсіхтің анасы. 431 жылы өткен III Эфестік Ғаламдық Соборда бұл ілім ересь ретінде айыпталды. Несторийдің өзі қуғындалып, кітаптары өртелді. Несториандар қуғындауға ұшырады. «Жетісу және Оңтүстік Қазақстанда несториандық кең таралып, көптеген шіркеулер жұмыс жасаған» [3]. Бұл ілімді ұстанушылар қазіргі таңда Ирак, Үндістан, Сирия, Иранда кездеседі. Бұл шіркеу ілімінде шоқыну, дінбасылық, евхаристия, мир жағу, арылу, қасиетті ашытқы ғұрыптары сақталған. Шіркеулерінде иконалар мен мүсіндер болмайды. 553 жылы өткен II Константинопольдық Соборда несториандық ілімі қайта айыпталды. Сонымен, христиандық тарихында догматикаға және христологияға қатысты түрлі ересьтік ілімдер болды. Бұл ілімдерге тиым салу үшін Ғаламдық және Поместьелік Соборлар шақырылды. Христиандық тарихындағы пайда болған Ежелгі Шығыс шіркеулері, православ шіркеуі, Рим католик шіркеуі және протестанттық және неопротестанттық шіркеулер бұл Соборлардың шешімдерін өзіндік тұрғыдан қабылдайды.

1054 жылы Константинопольдық патриарх Михаил Керуллари және Рим папасы IX Лев бір-біріне анафема жариялаған болатын. Православтар католиктерді еретик деп санайды. Себебі, католиктер никей-Константинопольдық сенім символын бұзушылар (филиокве), екіншіден, олар Біртұтас Соборлы Апостоль шіркеуінен бөлініп шыққан – схизматиктер деп есептеледі. Ал католиктер болса, православтарды схизматиктер деп санайды. Схизма термині 484 жылғы христиан шіркеуіндегі бірінші бөлінуді белгілеу үшін қолданылады. Бұл 35 жылдық бөліну император Анастасий және Константинопольдық жоғарғы дін басылары ұстанған монофизиттік саясаттан туындаған болатын. Шығыс пен Батыс шіркеулері арасындағы бөліну Константинополь патриархы Акакия атымен аталады. Император I Юстиниан империя тұтастығын сақтау мақсатында Константинополь және Рим патриархтарын 515 жылы ортақ келісімге қол қойдырды. 1448 жылы

Мәскеу патриархаты Константинополь патриархатынан бөлінді. 1589 жылы Константинополь патриархаты Мәскеу патриархатын мойындады. Мәскеу патриархаты құрылған соң оған құрметті 5-ші орын берілді. 1917 жылдан бері ОПШ 6 поместьелік собор өткізді. Қазіргі посткеңестік кеңістікте православтық шіркеулер арасындағы қатынастарға салқының тигізген жағдайларға тоқталсақ.

Украинадағы канондық тұрғыда мойындалмаған Киев патриархатының Украина ПШ тарихы 1992 жылдан басталады. Бұл діни құрылым 1992 жылы Мәскеу патриархатының УПШ басшысы митрополит Филареттің бөлінушілік қызметінің нәтижесінде пайда болды. 1992 жылы маусымда бұл шіркеудің құрылтай Соборы өтті. Бұл шіркеу өз тарихын Константинополь ПШ юрисдикциясында болған Киев митрополиясынан бастайды. Бұл шіркеу 1686 жылы Мәскеу патриархатының юрисдикциясына кіру заңдылығын мойындамайды. Канондық емес Македония ПШ және Черногория ПШ евхаристиялық қатынас орнатқан. 1997 жылы ОПШ Мәскеу патриархаты митрополит Филаретке анафема (қарғыс) жариялады. Бұрынғы кеңестер одағындағы саяси өмірдің либерализациялануы, қайта құру және жариялық саясаты нәтижесінде туындаған Батыс Украина аймағында ұлттық сананың өсуі діни санаға да ықпал етті. Қазіргі таңда Украинада Мәскеу патриархындағы УПШ және Киев патриархатындағы УПШ және Украин автокефальды православ шіркеуі әрекет етуде. Әлемнің поместьелік православиялық шіркеулері тек МП УПШ канондық тұрғыда мойындаған. Қазіргі таңда МП УПШ және КП УПШ арасында мүліктік даулар туындауда.

2008 жылы Киев Русінің шоқынуының 1020 жылдығына арналған мерекелік салтанатында Ғаламдық патриарх І Варфоломей Киев митрополиясының Мәскеу патриархатына 1687 жылы берілуін Мәскеу патшалығының Украинаны аннексиялауынан туындағанын атап көрсетті. Константинополь патриархатының заманауи православия әлемінде көшбасшылыққа ұмтылуы өзге автокефальды православ шіркеулерінен қолдау таппай отыр. Тарихи мұраға сүйене отырып Константинополь патриархаты ұстанатын *primus inter pares* (қатарластар арасында бірінші) тезисі даулы мәселе болып отыр. 2016 жылы өтуі тиіс бүкіл православиялық собор осы ұстанымға байланысты бүкіл православиялық собор өткізілуінің нақты мерзімі туралы келісім жасалмауда. XIX ғасырдағы орыстың діни ойшылы В. Соловьев христиандық конфессияларды ғалам-

дық шіркеу аясына бірігуге шақырған экуменистік ұстанымы бүгінгі таңда да өзекті. Ғаламдық православияны поместьелік автокефальды (дербес басқарылатын шіркеулер) құрайды. Автокефальды шіркеулердің діни ілімдік ұстанымы және дұғалық-құлшылық қатынастары біртұтас. Шіркеулер арасында бірыңғай байланыс орныққан. Автокефальды православ шіркеулері Константинопольдық, Александриялық, Антиохиялық, Иерусалимдік, Орыс, Грузин, Серб, Румын, Болгар, Кипр, Эллада, Албан, Чех және Словак, Американдық.

Әлемдік православияның біртұтас басшылығы жоқ, бірақ православ шіркеулерінің бірлігі бір діни ілім және құпиядағы өзара қатынастан көрінеді.

Ерекшеліктер: православтық сенімде бір сенім және құпияны мойындау, католиктерде мұнымен бірге шіркеудің бір басшысы – Рим папасын мойындау болып табылады. Православтық Ғаламдық шіркеу епископ басқаратын әрбір поместьелік шіркеуден көрінеді. Католицизмде поместьелік шіркеу Рим – католик шіркеуімен байланыс орнатуы тиіс. Католицизмде – Қасиетті Рухтың Ұлдан да шығуы (филиокве). Православияда Қасиетті Рух Өке Құдайдан шығады.

Католик шіркеуі неке құпиясын өмірлік деп есептейді және ажырасуға тиым салады. Ал православ шіркеулері кей жағдайда ажырасуға рұқсат береді. Католик шіркеуінде тазару догматы бар. Дене өлгеннен соң жанның күйі – жұмаққа арналған жанның күйі және жұмаққа әлі де дайын емес жан күйлері болады.

Православияда тазару догматы жоқ, православтар өлгендер үшін дұға жасайды, аралық күйдегі жан күйі бар, бұл жан иелерінің Сот күнінен кейін жұмаққа баруға үміті бар.

Католицизмде Дева Марияның пәк жолмен ұрықтануы догматы қабылдаған. Демек, Марияға алғашқы күнә қатысты емес. Православтарда Мария барлық адамдар секілді алғашқы күнәмен туылған. Католик шіркеуі Марияның тәні және жанымен көкке көтерілгендігін мойындайды. Ал православтар үшін Мария жан және тәнімен көкте, бірақ бұл догмат ретінде бекітілмеген. Католицизмде шіркеудің сенім мен моральда, басқару мәселесіндегі басшылығы туралы догмат қабылданған. Православ шіркеуінде бұл догмат қабылданбаған. Католик шіркеуінде Византия шіркеуінде қалыптасқан ғұрыпты Византиялық деп атайды. Католик шіркеуінде Рим Папасының сенім мен мораль мәселесінде қателеспейтіндігі жөнінде догмат қабылданған.

Православиялық шіркеулерде Ғаламдық Со-

бор шешімдері ғана қатесіз болып табылады. Православ шіркеулері тек алғашқы 7 Ғаламдық Собор шешімдерін қабыл алады. Ал католик шіркеулері 21 Ғаламдық Собор шешімдерін басшылыққа алады.

Католик шіркеуі помещьелік православ шіркеулерін апостолдық сабақтастықты және ақиқат құпияны сақтаған деп мойындайды. Католик пен православ бағыттарының сенім символы бір.

Христиандық шіркеулер арасындағы сұхбатқа шіркеулер арасындағы бәсекелестік, батыс шіркеулерінің православ дәстүріндегі халықтар арасында белсенді қызметі мен миссионерлік саясаты кедергі келтіруде. Православ шіркеулері батыс шіркеулерінің қызметін прозелитизм деп бағалайды. Православтық шіркеу ұстанымы кез келген діни іс-шара және миссионерлік қызмет жүргізуде жергілікті шіркеудің мүддесі есепке алуы тиіс.

Католиктік діни ілімнің ерекшеліктері католик шіркеуінің діни ілімінің қайнар көзі-Қасиетті Жазба және Қасиетті Мирас. Інжілдің латын тіліндегі аудармасы Вульгатаға енген кітаптар канондық деп саналады. Қасиетті Мирасқа 21 собордың қаулылары және рим папаларының шіркеу және дүниеауи мәселелербойынша шығарған шешімдері кіреді. Филиокве – Қасиетті Рухтың Әке және Ұлдан шығуы туралы ілім 589 жылы Толедо соборында сенім символына қосылды.

1854 жылы Марияның пәк түрде ұрықтануы догматы және 1950 жылы Марияның денесімен көкке көтерілу догматы қабылданды. Тазару (лат. Purgatorium) туралы шіркеу ілімі 1274 жылы II Лион соборында және 1439 жылы Ферраро-Флорентиинский соборында қалыптаса бастады. Тазару ілімі 1563 жылы Тридент соборында толық бекітілді. Тазару ілімін протестанттар мен православтар қабыл алмайды. 1343 жылы католик шіркеуі индульгенциялар туралы ілімді бекітті. 1567 жылы папа V Пий индульгенция сатуға тыйым салды. Қазіргі уақытта индульгенция беру тәртібі 1968 және 1999 жылы шыққан құжаттармен реттеледі; Марияны (Мадонна) ерекше қастерлеу; 431 жылы III Эфес соборында Мәрия ресми түрде Құдайана ретінде мойындалды. Католик шіркеуінде православие және протестантизмде жоқ мынандай догматтар бар. 1854 жылы Мәрияның анасы Аннаның пәк жолмен ұрықтануы, 1950 жылы Мәрияның денесімен көкке көтерілуі. 1964 жылы Рим папасы VI Павел Мәрияны шіркеу анасы деп жариялады.

Дін жолында азап шегушілерді, әулиелерді құрметтеу. Рим папасының апостол Петрдің ізба-

сары ретінде шіркеуге монархиялық билік жүргізуін бекіту. Шіркеу ұйымының орталықтандырылған жүйесі. 1870 жылы I Ватикан соборында Сенім мен әдеп мәселесінде Рим папасының қателеспейтіндігі туралы догматы қабылданды. Неке құпиясын бұзбау, некенің жарамсыздығын мойындау мүмкіндігі бар.

Латындық ғұрып ерекшелігі:

никей-Константинопольдың сенім рәмізіне 589 жылы Толедо соборында «Ұлдан да» (филиокве) қосылуы; Рим папасы VII Григорий тұсында 1015 және 1020-1085 жылдары дінбасылардың (целибаттық) некесіздік міндеттілігі қабылданды; Шоқынуды, басқа су құю жолымен орындалады; Мир жағуды тек епископ жүргізеді (дінбасы бұл құпияны тек ерекше жағдайларды ғана жүргізеді); Евхаристия үшін ашытылмаған нан қолданылады; Миряндар үшін евхаристия нан немесе шараппен жасалады, дінбасылар үшін тек нан және шараппен жасалады; Крестік салтанат солдан оңға қарай жасалады.

XX ғасырда христиандық шіркеулерді біріктіруді көзеген экуменистік қозғалыс 1910 жылы Эдинбургте құрылған халықаралық миссионерлік кеңестен басталады. 1948 жылы Амстердамда Дүниежүзілік шіркеулер кеңесі құрылды. Бұл ұйымға әлемнің 110 елінен 340-тан аса діни бірлестіктер мүше.

Папалық Кеңес 1993 жылы православ шіркеуі өкілдерімен, 1994 жылы Әлемдік Лютеран федерациясымен келісімге қол қойды. Католиктік экуменизм қағидалары II Ватикан Соборы декретінде және Иоанн Павл энцубликасында баяндалған. 1964 жылы Иерусалимде Константинополь православ шіркеуінің патриархы Афинагор және Рим Папасы VI Павл арасында кездесу өтті. Католик шіркеуі дүние жүзілік шіркеулер кеңесінің мүшесі емес, ДШК бақылаушы ретінде тіркелген. 1054 жылы патриарх Михаил Керуларидің Рим тағының легаттарына берген анафемасын 1965 жылы Рим Папасы VI Павел және Константинополь патриарх Афинагор алып тастады. 1965 жылы желтоқсанда Мәскеу және бүкіл Ресей патриархы I Алексий архиепископ Хриз Хризостомға жолдаған жедел хатында «бұл актіні тек Константинополь помещьелік шіркеуінің шешімі деп қараймыз» деп көрсетті. XX ғасырдың 60-70 жылдарынан католик шіркеуі Африка және Азия құрылығында белсенді миссионерлік жұмыс жүргізуде.

Христиандық тарихын оқытуда ересьтік ілімдерді және ежелгі шығыс шіркеулерінің ұстанымдарын, католиктік, православтық және протестанттық діни сенім ерекшеліктерін, ғұ-

рыптық айырмашылықтарын, діни мейрамдарын жан-жақты ғылыми тұрғыдан дәйектеп, түсіндіру маңызды. Заманауи әлемдегі христиандық бағыттар арасындағы диалог, христиандық және әлемдік саясат, христиандықтың өзге дәстүрлі діндерге қатынасы, христиандықтың жаһандық әлемдегі орны, христиандық және мораль, христиандық және өнер христиандық конфессиялар және миссионерлік, қазіргі әлемдегі прозелитизм сынды түйткілді мәселелерге кешенді зерттеулер жүргізу қажет. Еліміздегі дінтануды оқытудың көкейтесті мәселелері қатарында зайырлы көп-конфессиялы қоғамда дінтануды оқытудың ортақ әдіснамасы мен жүйеліліктің жоқтығы, жоғарғы оқу орындары мен мектептерде дінтанулық әдебиеттердің бірыңғай қорының (ғылыми және оқу құралдары) жоқтығы. Оқулықтардың көбінде діндер тарихы баяндалып, дін психологиясы мен әлеуметтануының, дін феноменологиясының заманауи жетістіктері назарға алынбайды, елдегі діни ахуал терең талданбайды, салыстыр-

малы дінтанулық зерттеулер еленбейді. Сонымен қатар, білім саласындағы дінтанушылардың қызметінің бірыңғай жүйе және ізді әдіснамаға үйлестіретін кәсіби дінтанушылар қауымдастығы жоқ. Дінтанулық және діни білім беретін оқу орындарына арналған оқулықтар мен оқу құралдарын даярлаудың бірыңғай әдістемелік жүйесін құру және жетілдіру де маңызды. «Дінді зерттеу адам, қоғам, дүние туралы философиялық – дүниетанымдық мәселелермен тығыз байланысты. Бұл мәселелерді қарастырғанда дінтану философиялық, тарихи, қоғамдық және жаратылыстану ғылымдар мұрасына, ғылым мен техника жетістіктеріне, сонымен бірге, дінді ғылыми түсіндіруге сүйенеді».

Діндер тарихын зерттеудің тарихнамалық және деректанулық әдістемелік ұстанымын заманауи талапқа сай жетілдіру керек. Бұл үшін толеранттылық пен объективтілікті, зайырлылық пен өркениеттілік ұстанымды әдістемелік құрал ретінде қолданған жөн.

Әдебиеттер

- 1 Сорокин П. Голод и идеология общества. Религия и общество. – М., 1996. – С.660.
- 2 Васильев Л.С. История религии Востока. – М., 2000. – С.98.
- 3 Орынбеков М. Духовные основы консолидации казахов. – А., 2001. – С.71.
- 4 Яблоков И.Н. Религиоведение. – М., 2000. – С.10.

References

- 1 Sorokin P. Golod i ideologiya obshchestva. Religiai obshchestva. – M., 1996. – S.660.
- 2 Basiliev L.S. Istoriya religii Vostoka. – M., 2000. – S. 98.
- 3 Orynbekov M. Dukhovnye osnovy konsolidacii kazakhov. – A., 2001. – S.71.
- 4 Yoblovkov I.N. Religiovedeniye. – M., 2000. – S.10.